

VAN LOTJE GETIKT

Over de godin Fortuna
Van ere selsirre hagedochte, diemen te Rome vant
Vijfde partie, boek vier, kapittel 3, vers 145-246
Voortzetting van den Spiegel Historiael
Lodewijk van Velthem

Kritische editie van *Van ere selsirre hagedochte, diemen te Rome vant* uit Lodewijk van Velthems *Voortzetting van de Spiegel historiael* met inleiding, vertaling en naschrift.

Inleiding

Een grot in Rome. Dat is het hoofdingrediënt van Velthems derde kapittel in boek vier van de Vijfde partie. Na het verslag van koning Edwards tocht naar Vlaanderen, beschrijft de Brabantse auteur het relaas van een ontdekking te Rome in het jaar 1298. Op de eigenlijke Middelnederlandse tekst en de vertaling volgt het naschrift. Dat diept de Fortunatraditie in Rome en de middeleeuwen uit om de lezer op die manier van de nodige historische achtergrond te voorzien.

Lodewijk van Velthem transporteert de lezers van *Van ere selsirre hagedochte, diemen te Rome vant* terug naar het jaar 1298. Hij neemt hen bij de hand, loodst hen tussen de graafwerken en de bezwete werkmannen de grot binnen en leidt hen naar het onderaardse paleis. Daar zullen ze zich kunnen vergapen aan zuilen van het fijnste marmer, zullen ze gebroken beelden aantreffen, op een vermeend *rat van aventuren* (het rad van Fortuna) stoten en een doodskist ontdekken. *Zoekt, en gij zult vinden*. Hoed u echter voor Fortuna's rad:

*Ele a une roe qui torne,
Et quant ele veut, ele met
Le plus bas amont ou sommet,
Et cell qui est sor la roe
Reverse a un tor en la boe.*

*Roman de la Rose,
verzen 4595-4599.*

Van ere selsirre hagedochte, diemen te Rome vant .iii.

145 In desen tiden vant men .i. wonder
Te Romen, van selsenheide besonder,
Bi ere groter steenroken,
Die van ouden tiden was te broken.
Ende dicke seide men wonder van desen,
150 Dat daer voren hadde gewesen
Binnen der roken, eer mense brac.
Doe men hieraf te Romen sprac,
Waren daer liede van vremder landen
Die hieraf gerne die waerheit canden,
155 Ende worden eenradich in haer gedochte:
Hoe [s]i dit bevinden mochte[n]?
Ende daer hem dit gewijst was,
Lach menig been, sijt seker das,
Van parden ende van andren dieren,
160 Want het was der stat manieren
Dat sise daer villen daden.
Nu worden dus diegene beraden,
Dat si pijnres huerden in die stat,
Die dese bene droegen van dat,
165 Ende makeden suver die steenroken
Al omme ende omme, binnen haren beloken.
Doent geruemt was van den quaden,
Daden si graven daer met spaden,
Ende met b[re]k[i]se[r] stene opbreken.
170 Niet lange en hebbense dus gesteken,
Sinen quamen op een groet gat.
Doen deden si vaste ontecken dat,
So dat si quamen toten gronde.

Over een zeldzame spelonk in Rome

Rond die tijd ontdekte men iets buitengewoon ongelooflijks in Rome, bij een grote spelonk waarvan de ingang al van oudsher versperd was. Over wat er zich binnenin de grot bevond vooraleer ze geblokkeerd raakte, hebben dikwijls wonderlijke geruchten de ronde gedaan. Toen mensen erover praatten in Rome, waren er lui van buitenlandse origine die over die grot graag het fijne wouden weten en die er op uit waren te achterhalen op welke manier ze haar konden bezichtigen. Toen hun die grot getoond was, troffen ze errondom beenderen aan van paarden en andere dieren aangezien het in de stad de gewoonte was om ze daar bij die grot te villen. Nu regelden die buitenlandse lieden het zo dat ze zakkendragers inhuurden die al die beenderen wegdroegen en het gebied rond de spelonk schoonmaakten. Eens die het puin geruimd hadden, begonnen ze met spades te graven en kapten ze stenen weg met breekijzers. Lang waren ze nog niet bezig of ze kwamen uit op een lange doortocht. Zo maakten de werklui alles vrij totdat ze helemaal beneden waren.

175 Daer vonden si ter selver stonde
 Een scone p[al]lais, in haer gedochte,
 Daer men wonder af tellen mochte.
 Hierin ginc doe menich man,
 Dese hagedochte te sien an,
 Die wonderlijk gemaect was.
 180 Een pilaer stont in midden das,
 Fijn marberijn herde goet,
 Daer tpalais ende hagedocht op stoet.
 Ende om dat pylaer gincmen alomme
 Rechte vorwaerd, tere somme
 185 So verre, dat enen wonderen mochte <bl. 42e>
 Hoe dat pilaer so enen gebrochte
 Ende altenen hem dochte ront.
 Tselker stat .i. beelde stont,
 Van stene gemaect, groet ende clene,
 190 Ende dese waren alle gemene
 Ontwe[e] te broken ende geslagen
 Hier voermaels bi ouden dagen.
 Alsi daer noch vorwaerd quamen,
 Ene scone camer si vernamen,
 195 Die al gepaveit was onder en boven,
 Die men wel te rechte mach loven.
 Een scone pylaer daerin stont,
 In midden der cameran al ront.
 Daer om lach doe menich engijn,
 200 Dat niemen en wiste wat mochte sijn.
 Som seidense ende daden daer cont:
 Dat daerin bi ouden tiden stont
 Dat rat van aventuren, godweet,
 Daer die van Romen met dwongen gereet
 205 Die werelt al, gelijc dat ic nu
 Hier sal vertrecken nu.

Daar troffen ze een schitterende gewelfde ruimte aan waarover ze vol bewondering tegen elkaar over spraken. Een meute daalde af in de grot om dat prachtig geconstrueerde onderaardse gewelf te aanschouwen. In het midden stond een zuil van het fijnste marmer dat de ruimte en de spelonk schraagde. De menigte liep er in het geheel zelfs zo ver voorbij dat het verbazing wekte hoe die pilaar, die toch rond scheen te zijn, hen zo'n grote afstand verder brengen kon. Op vele plaatsen stond een stenen beeld, het ene al wat groter dan het andere, maar ze waren vrijwel allemaal door de eeuwen heen in stukken gebroken. Nog verder de zuil en de stenen beelden voorbij vonden ze een magnifieke ruimte die terecht geprezen mocht worden. Ze was van onder tot boven betegeld en een grandioze pilaar stond er middenin, alsook een kunstig beeld waarvan niemand wist wat het zou kunnen zijn. Sommigen meenden dat het het eeuwenoude Rad van Avonturen was waarmee de Romeinen de hele wereld onderwierpen, zoals ik nu zal uiteenzetten.

Te Rome stont wilneer .i. rat,
 Die in ene hagedochte was gesat;
 Ende daer stonden alle die lande ane,
 210 In beelden gemaect na den verstante;
 Ende an elc beelde gescreven stont
 Des lants name, dat si u cont,
 Dor wies wille dat geset was daer.
 Ende welc tijt dat enich lant vorwaer
 215 Hem wilde setten jegen die stat,
 So keerde dat beelde oec na dat
 Den rucge den andren die daer stoeden.
 Hiertoe waren geset oec hoeden,
 Die dit wachten nacht ende dach.
 220 Ende also men dit gevallen sach,
 So las men vore des beelden hoet
 Dlant datter vore gescreven stoet.
 Dan senden al heymelijc daerwaerd
 Die van Rome, met snelre vaerd.
 225 Een legioen volx, eert iet wiste.
 Geen lant, so haddensi se met liste
 Ondergedaen, ende hiermede
 Dwongense an hem die werelt gereede.
 Dit was gemaect met nigromancien.
 230 Nu seiden daer die meeste pertien:
 Dat hier wijlneer stoet dat rat,
 Daer die van Rome daden dat,
 Want men daer vele beelden vant,
 Dies die gelike doen becant.
 235 Vord noch meer heeftmen vonden <bl.42f>
 In die zale, ten selven stonden,
 Enen com, starc ende groet,
 Ende daerane gescreven stoet:

In Rome bevond zich vroeger namelijk een rad dat ondergebracht was in een of andere grot. Alle landen stonden erop, vertegenwoordigd door beeldjes die geïnscribeerd waren met de naam van het desbetreffende land. Wanneer een of ander land zich wou verzetten tegen Rome, keerde het beeldje zijn rug naar de andere. Dag en nacht hielden bewakers toezicht, zodat, als iemand het zag gebeuren, hij de naam van het land op het beeldje kon aflezen. Zonder dralen werd er dan heimelijk een legioen heen gezonden en zo onderwierpen de Romeinen door negromancie dat land, en de rest van de wereld, aan hun juk. In het onderaardse vertrek raakten de meesten er ondertussen van overtuigd dat daar het Rad van Avonturen had gestaan dat de Romeinen vroeger aanwendden aangezien ze er soortgelijke beeldjes terugvonden. In datzelfde vertrek vonden ze verder nog een grote, massieve doods-kist, met daarop de woorden:

‘Van Julius sijn die bene
240 Hierin geleit al gemene.’
Dit las daer menich cleric,
Ende hierom leidense te meren merc
An alle die dinge die si sagen,
Ende sijns te bat over .i. gedragen,
245 Daer dese dinge sijn dus gesciet
Alsic nu verstaen hier liet.

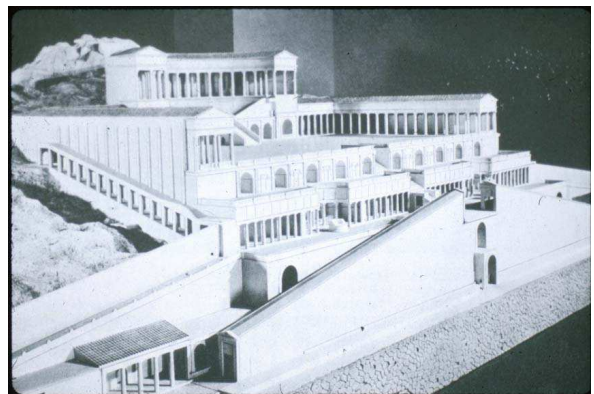
“Hierin liggen alle zonder uitzondering Julius’ beenderen”.
Menigeen las die woorden, waardoor hij dubbel zoveel
aandacht schonk aan alles wat hij daar nog zag en het beter
begrijpen kon. Dat was er daar dus gebeurd, net zoals ik het
hier neergeschreven heb.

Naschrift

Gods wegen zijn ondoorgrondelijk, zo luidt een gekend adagium. Het gaat terug op William Cowpers zin “God moves in a mysterious way” uit diens hymne *Light Shining Out of Darkness* van 1779. De uitspraak is geheel van toepassing op de godin Fortuna. Dit naschrift wil de lezer een historisch inzicht bieden in die Romeinse godin, haar receptie in de middeleeuwen en in haar Rad van Fortuin, ofte het *rat van aventuren* zoals Velthem het in vers 203 van bovenstaand verwoordt. Daarnaast poogt dit naschrift die *Julius* te duiden van wie op het einde sprake is. Tevens besteedt deze epiloog aandacht aan de vraag wat Velthem met die Latijnse verwijzingen beoogd zou kunnen hebben.

Romes Fortuna

De naam Fortuna, zo wordt aangenomen, is afgeleid van het Latijnse *ferre* (dragen, brengen – wat op zijn beurt stoelt op het Griekse *φέρειν*) – en *fors* (toeval) (Arya 2002, 40). De godin Fortuna was de Romeinse tegenhanger van de Griekse Tyche (afkomstig van *τυγχάνειν*, i.e. bij toeval verkrijgen, aantreffen): de capricieuze godin van het Lot. Tegen de tweede eeuw v.C. verwerd Fortuna, wiens voornaamste cultussen zich in Rome, Praeneste en Antium bevonden, een rijk geschakeerde en complexe godheid, welwillend en wispelturig. Die complexiteit uit zich in de meer dan 90 epitheta die de Romeinen haar hadden toegedicht: Fortuna Redux, Fortuna Respiciens, Fors Fortuna, Fortuna Crassiana, etcetera (Carter 1900, 60-68). Door de synergie met politieke, sociaal-economische en culturele ontwikkelingen, leidende tot de Romeinse keizertijd, accumuleerde Fortuna – en niet alleen zij – immers verschillende betekenissen en aspecten (Beard e.a. 1998, I, 61-98). Naargelang de dichter, kunstenaar en cultus, primeerde een welbepaald aspect van haar persona, zonder echter voorbij te gaan aan haar universele en ambivalente karakter als Godin van Mee-én Tegenval.

Schaalmodel van het Fortuna Primigeniacomplex, Praeneste

De vroegste Fortunatempels en –heiligdommen schrijven de Griekse Plutarchos (*De Fortuna Romanorum*, q. Rom 74) en Romeinse auteurs als Varro en Ovidius toe aan Servius Tullius, Romes zesde koning (578-534 v.C.). Naarmate het Romeinse gezag zich na de koningstijd via de republiek in de aanloop naar de keizertijd centraliseerde in de machtsgeile handen van steeds minder *principes*, werden Fortuna’s cultussen ingeschakeld ter idolatrie van bepaalde individuen (Arya 2002, 153-210). Zo lieten triomferende generaals Fortunatempels optrekken om hun

overwinning te vieren. Door Fortuna's helpende hand te eren die hun in de strijd te beurt was gevallen, verleenden de aan haar opgedragen tempels tevens de desbetreffende triomfators zelf een verheven status. Vooral vanaf de tweede eeuw v.C. groeide op die manier het aantal tempels ter harer ere. In *De Fortuna Romanorum* beschrijft Plutarchos gedetailleerd niet minder dan 11 elf heiligdommen in Rome zelf, het Rome van de tweede helft van de eerste eeuw n.C. Vele toeheileringen daarvan dateren volgens hem uit de koningstijd. Archeologische vondsten en opgravingen hebben inderdaad sommige van Plutarchos' omschrijvingen gestaafd, zoals bijvoorbeeld die van de Fortunatempel op het Forum Boarium (Arya 2002, 109). In *De Fortuna Romanorum* schrijft Plutarchos bovendien de stichting van Rome en het succes van haar imperium toe aan Fortuna's welwillendheid (*De Fortuna Romanorum*, 320-324). Zo was Fortuna niet enkel de godin van Voor-en Tegenspoed, maar ook van Rome zelf. Staatsgodin en tegelijk een godin op wie elk individu zich beroepen kon. Een godin voor rijk en arm, man en vrouw (Robinson 1946, 212-213).

Daarnaast vermeide Plutarchos in datzelfde *De Fortuna Romanorum* zich in de iconografie van de Romeinse Fortuna en haar Griekse tegenhanger, Tyche. Enkele van Fortuna's attributen waren een hoorn des overvloeds, vleugels, een wereldbol en een roer. Ze konden zowel duiden op haar welwillende als op haar grillige karakter (Arya 2002, 115). Gerelateerd aan Velthems tekst is een ander van haar attributen van belang, haar rad. Van oorsprong zou het idee van een rad Grieks zijn, meer bepaald afkomstig uit de tweede Olympische Ode van Pindaros (Robinson 1946, 207). Literaire referenties naar zo'n rad zouden echter pas legio worden ten tijde van de Latijnse elegeïsche dichters, i.e. in de eerste eeuw v.C. (Robinson 1946, 212.) Het wiel wijst op onzekerheid en instabiliteit, net zoals in de Nemesis- en Tychecultus. Later, vanaf 19 v.C. met het ontstaan van de Fortuna Reduxcultus, kon het wiel behalve Fortuna's macht over de lotgevallen

Achterkant van Gordianus III-munt: Fortuna Redux, 242-244 n.C., gevonden in Antiochië

van individuen en het leven, ook de reisweg en de behouden terugkeer van de keizer symboliseren, (Arya 2002, 82-88 en 333). Beeldhouwwerken van Fortuna met een rad, al dan niet vastgemaakt aan een roer, smukten de vele aan haar gewijde tempels op. Afbeeldingen van haar rad sierden voorts historische reliëfs en munten. Fortuna's wegen mochten dan wel verborgen blijven voor de Romeinen, tempels, literaire referenties en munten met haar beeltenis waren er in overvloed.

Fortuna in de middeleeuwen

Het Grieks-Romeinse pantheïsme ruimt in de volgende eeuwen plaats voor het christendom. De Fortuna blijft echter als een van de weinige heidense goden voortleven in de nieuwe religie. Vanzelfsprekend kan dat niet genoemd worden. Het idee van een rationele God die geldingskracht verleent aan de rede, van een nieuwe heilsleer waar geen mus van het dak valt zonder reden, strookt namelijk niet met een geloof in toeval en wispelturigheid (Patch 1967, 14-15). Kerkvaders zoals Augustinus en Thomas van Aquinas trachten dan ook duidelijk te maken dat Fortuna geen werkelijk bestaan heeft en dat haar werken enkel illusoir zijn (Patch 1967, 16). Zelfs al wat toevallig is, of wat uit toevalligheden voortvloeit, kent volgens hen een achterliggende oorzaak. Die oorzaak is God. Ondanks de wezenlijke onverzoenbaarheid van de Romeinse en christelijke religie en ondanks anathema's van die laatste, kent Fortuna talloze allusies en verwijzingen in de middeleeuwen.

Eerste folio uit *De Casibus Virorum Illustrium*, volume I, Parijs (1467) van Boccaccio (1313-1375)

Een van die talrijke verwijzingen is te vinden in het tweede boek van Boethius' *Consolatio Philosophiae* (524 n.C.). Hij beschrijft Fortuna als wisselvallig, bewerkstelligster van zowel geluk als rampspoed, ergo zoals in de Romeinse oudheid. Toch is *casus* (toeval) bij Boethius onderworpen aan Gods voorbeschiktheid (Patch 1967, 19). Zo schakelt hij Fortuna soms gelijk aan Gods Noodlot, en stelt hij dat *Fatum* op andere momenten even wispelturig voor als Fortuna. Dante (1265-1321) borduurt op die dualiteit verder en laat Fortuna in de zevende canto van zijn *Inferno* optreden als een *general ministra e duce* die niettemin ondergeschikt blijft aan God (Alighieri, *Inferno* 67-96). Ze voorziet en oordeelt, onvoorspelbaar en gewind. Op die manier verenigt Dante de twee tradities. Fortuna verwordt een soort engel, Gods capricieuze dienaars. Een andere Italiaan, Petrarca (1304-1374), roept in *De Remediis Utriusque Fortunae* op om met wijsheid en spirituele devotie aan Fortuna's grillen te weerstaan (Patch 1967, 20). Fortuna komt verder aan bod in de werken van de Italianen Boccaccio, Fazio degli Uberti, Burchiello, Frezzi, Salernitano, Sannazaro *et multi alii*. Toch heeft Fortuna's faam zich voorbij de Italiaanse landsgrenzen uitgebreid. Vele Italiaanse schrijvers leefden en studeerden immers in Frankrijk of onderhielden banden met het Engelse hof (Patch 1967, 27). Fortuna figureert dan ook in Oudfranse werken als *Manon Lescaut*, *Roman de la Rose*, *Roman de Fauvel*, *Roman de Manekine* en *Le Jeu de la feuillée*, alsook in de geschriften van Chaucer, Lydgate en Gower.

Terwijl in de Romeinse traditie niets erop wees dat Fortuna aan haar rad draaien zou, raakte zo'n allegorisch beeld vanaf de twaalfde eeuw wel ingeburgerd. Fortuna komt als *wonderfill whele-wryghte* veelvuldig voor in allerlei werken, gedichten, tekeningen en etsplaten (Patch 1967, 147-177 en Robinson 1946, 214-216). In die beschrijvingen en afbeeldingen staat Fortuna, al dan niet geblinddoekt, nu eens bovenaan het rad, beslissend over wie geluk te beurt valt, dan weer te

midden en nog anders hangt ze er zelf aan vast en roteert ze mee met de andere personen. Nu eens draait ze aan één rad, dan weer aan een raderwerk van verschillende. Mensen kruipen de rand op, smekend dat Fortuna het rad bovenaan zou laten ophouden met draaien. Terwijl de ene daar vanboven aanzien en geluk geniet, tuimelen anderen van het rad de modder of een doods-kist in. Variaties te over. Traditioneel echter zijn de vier figuren die zich aan de rand van het rad bevinden. Bovenaan zit een gekroonde jongeling op een troon met een scepter in de hand, rechts verliest een figuur zijn kroon terwijl hij van het rad duikelt, onderaan ligt een gevallen persoon en links poogt iemand het rad op te klimmen, zijn hand al dan niet uitstekend naar de gekroonde figuur boven hem. Naast de desbetreffende figuren staan vaak respectievelijk de volgende inscripties: *regno* (ik regeer), *regnavi* (ik heb geregeerd), *sum sine regno* (letterlijk: ik ben zonder heerschappij) en *regnabo* (ik zal regeren). De middeleeuwse conceptie van het rad was dus een van persoonlijke verheffing of vernedering en ellende – of zelfs van de dood – al naargelang Fortuna's willekeur.

Het rad van Fortuna in het 13^e-eeuwse liederenboek *Codex Buranus*, ofte *Carmina Burana*, afgebeeld met de vier traditionele figuren en met Fortuna in het midden

Dat Lodewijk van Velthem melding maakt van Fortuna's rad (*het rat van aventuren*, vers 203) hoeft in het licht van het hierboven geschetste historische overzicht niet te verbazen. Ventura of Aventure was overigens een andere naam voor Fortuna die vooral in Frankrijk ingang gevonden had (Patch 1946, 39-40). Wat daarentegen wel opmerkelijk blijkt, is Velthems behandeling van het rad in die grot te Rome. Velthem beschrijft het namelijk als een rad waaraan figuren of beeldjes bevestigd waren met daarin de naam van een welbepaald land geïnscribeerd. Wanneer bewakers bemerkten dat zo'n beeldje de rug gekeerd had naar de andere, betekende dat dat in het overeenkomstige land iets op til was tegen Romeinse juk. Rome zond er gezwind een legioen heen en de klus was geklaard. Nu, opvallend is dat in de voorhanden zijnde literatuur, Lodewijk van Velthem de enige is die op die manier Fortuna's rad in Rome weergeeft. Archeologische bewijzen van de schitterende spelonk met de beeldjes die Velthem bespreekt, zijn er trouwens niet. Ook de bronnen waarop Velthem zich baseerde om het stuk neer te pennen, zijn onbekend. Los van de historische waarheidsvraag echter en los van de vraag of Velthem zelf geloof hechtte aan het verhaal over de grot, lijkt zijn behandeling daarvan alleszins een creatieve invulling te zijn van het overbekende Fortunamotief en van de manier waarop Rome andere landen aan zich onderwierp en onder haar juk hield.

Daarnaast is er in dit stuk ook sprake van een *comme, starc ende groet*, waarop geschreven stond: *Van Julius sijn die bene / Hierin geleit al gemene*. Vermoedelijk doelt Velthem hier op de beenderen van de gekendste der Julii, Julius Caesar. Jan van Boendale wijdt in de eerste partie van het zesde boek van de *Spiegel Historiael* zestien kapitels aan de legendarische Romeinse

veldheer en *dictator perpetuus*. Julius Caesar behoorde tot het selecte clubje van de Negen Besten, een literair thema uit de veertiende eeuw waarbij negen illustere veroveraars als voorbeeld voor de mensheid dienen konden. In het rijtje waren voorts Hektor en Alexander de Grote opgenomen, alsook de drie bijbelse joden Jozua, Koning David en Judas Maccabeus. De christelijke Koning Arthur, Karel de Grote en Godfried van Bouillon vervulde de lijst. De Negen Besten verschenen voor het eerst als Neuf Preux in de roman *Les Vœux du paon* (ca. 1312-1313) van Jacques de Longuyon (Stuip en Vellekoop 1998, 189). Ook Antwerps schepenclerk Jan van Boendale kende het thema. Meer zelfs, in *Der leken spiegel* (1325-1330) stelt hij zich de vraag waarom Julius Caesar wel en Octavianus niet tot de Negen Besten gerekend werd (Stuip en Vellekoop 1998, 189). Om terug te keren op Julius' stoffelijk overschot in de magnifieke onderaardse grot: misschien valt er een parallel te trekken tussen Velthems portret daarvan en dat van Boendale in het zesde boek van de *Spiegel Historiael* (eerste partie, kapittel zestien), i.e. *Hoe Julius was vermort*. Daarin schrijft die laatste immers dat de Romeinen een *columme* maakten van twintig voet hoog, zijn lichaam verbranden en *ende tpulver tsamen / Daden si in een vat, ende namen / Tgheene ende settent in die columme* (vers 31-33). Zou Boendales *vat* Velthems *comme* zijn, en de *columme* van de eerste de *pylaer* in het verhaal van de tweede?

De Negen Besten, stadhuis van Keulen

Wat er ook van zij, een andere link valt wél historisch te duiden, die tussen Fortuna en Julius Caesar. Antieke geschriften van Dio, Appianus, Plutarchos, Florus en Zonaras maken immers gewag van een poging om tijdens en na Caesars heerschappij een speciale relatie tussen Caesar en de godin te benadrukken (Arya 2002, 203). Uit Caesars brieven en commentaren blijkt Fortuna een recurrente figuur te zijn. Bovendien spreekt uit de werken van contemporaine geschiedschrijvers Caesars oprechte interesse in Fortuna en haar cultus. Meer zelfs, recente

studies tonen aan dat Julius Caesar aan de basis lag van een nieuwe Fortunacultus, toepasselijk Fortuna Caesaris geheten, met een tempel ter harer en dus ook ter zijner ere (Arya 2002 202-208). Of Velthem weet had van die Fortuna Caesariscultus en het belang van Fortuna in Caesars heerschappij, is maar zeer de vraag. Een andere vraag is wat Velthem met zijn verhaal over de glansrijke grot beoogd zou kunnen hebben. Waarom last hij plotsklaps Fortuna-episode in, tussen de tocht van Edward I naar Vlaanderen en de voorgeschiedenis van de Guldensporenslag? Gaat het louter om een historisch relaas van een opgraving rond het jaar 1298 of is er iets meer aan de hand? Wil Velthem met Fortuna's rad wijzen op de willekeur van de godin in het nakende strijdgewoel? Geeft Velthem daarmee uiting aan de gedachte dat ieder, hoe groot hij ook is of moge geweest zijn, overgeleverd is aan haar grillen? Zelfs van een der allergrootsten, Julius Caesar, blijft uiteindelijk niet veel meer over dan wat stof en misschien een enkel been.

Mogen de hier uiteengezette geschiedenis van Fortuna en de vragen die Velthems kapittel daarover oproept alvast een aanzet zijn voor de geïnteresseerde lezer om zich te verdiepen in verdere lectuur of verder onderzoek. Dat die lezer zich daarbij evenwel geen rad voor de ogen laat draaien. *Vale!*

Appendix:

Emendaties, conjecturen en varianten

De hieronder opgenomen lijst bevat onregelmatigheden ten opzichte van de Middelnederlandse tekst zoals die in het Leidse handschrift (Universiteitsbibliotheek, BPL 14E) is overgeleverd. Vóór het eigenlijke vers zijn telkens achtereenvolgens het boek en het kapittel vermeld. Na het desbetreffende vers staat de schrijfwijze zoals die in Vander Linden, De Vreese, De Keyser & Van Loey (1906-1938) vooropgesteld wordt, gevolgd door die uit Leidse handschrift. De schrijfwijze van dat handschrift is eveneens overgenomen uit het notenapparaat van de kritische editie van Vander Linden, De Vreese, De Keyser & Van Loey (1906-1938).

IV.3, 147:	<i>steenroken</i> i.p.v. <i>steenroken</i>
IV.3, 151:	<i>eer mense</i> i.p.v. <i>eermense</i>
IV.3, 152:	<i>hierafi</i> i.p.v. <i>hier af</i>
IV.3, 154:	<i>hierafi</i> i.p.v. <i>hier af</i>
IV.3, 154:	<i>waerheit</i> i.p.v. <i>werheit</i>
IV.3, 155:	<i>eenradich</i> i.p.v. <i>een radich</i>
IV.3, 156:	<i>si</i> i.p.v. <i>hi</i>
IV.3, 156:	<i>mochten</i> i.p.v. <i>mochte</i>
IV.3, 162:	<i>diegene</i> i.p.v. <i>die gene</i>
IV.3, 169:	<i>brekiser</i> i.p.v. <i>backusen</i>
IV.3, 169 :	<i>opbreken</i> i.p.v. <i>op breken</i>
IV.3, 175:	<i>palais</i> i.p.v. <i>plais</i>
IV.3, 177:	<i>Hierin</i> i.p.v. <i>hier in</i>
IV.3, 182:	<i>Daer tpalais</i> i.p.v. <i>daert palais</i>
IV.3, 191:	<i>Ontwee</i> i.p.v. <i>Ontwe</i>
IV.3, 197:	<i>Daerin</i> i.p.v. <i>daerin</i>
IV.3, 199:	<i>engijn</i> i.p.v. <i>eugijn</i>
IV.3, 202:	<i>daerin</i> i.p.v. <i>daer in</i>
IV.3, 205:	<i>al, gelijc</i> i.p.v. <i>algelijc</i>
IV.3, 210:	<i>na den</i> i.p.v. <i>naden</i>
IV.3, 215:	<i>jegen</i> i.p.v. <i>iegen</i>
IV.3, 218:	<i>Hiertoe</i> i.p.v. <i>hier toe</i>
IV.3, 220:	<i>Alse men</i> i.p.v. <i>alsemen</i>
IV.3, 221:	<i>las men</i> i.p.v. <i>lasmen</i>
IV.3, 226:	<i>haddensi se</i> i.p.v. <i>haddensise</i>
IV.3, 227:	<i>hiermede</i> i.p.v. <i>hier mede</i>
IV.3, 229:	<i>nigromancien</i> i.p.v. <i>ingromancien</i>
IV.3, 230:	<i>pertien</i> i.p.v. <i>ptien</i> , met doorstreept been van de <i>p</i>
IV.3, 238:	<i>daerane</i> i.p.v. <i>daer ane</i>
IV.3, 240:	<i>Hierin</i> i.p.v. <i>Hier in</i>
IV.3, 240:	<i>al gemene</i> i.p.v. <i>algemene</i>
IV.3, 242:	<i>hierom</i> i.p.v. <i>hier om</i>

Bibliografie

- Adams, Guy, 'The Wheel of Fortune: Middle Ages, not TV', in: *Public Administration Review* 56.2 (1996), 207-208.
- Arya, David, Andre, *The Goddess Fortuna in Imperial Rome: Cult, Art, Text*. Austin: University of Texas, 2002.
- Avella-Widhalm, Gloria, e.a. (red.). *Lexikon des Mittelalters*. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2002, 665-666.
- Beard, M, J. North, en S. Price. (1998). *Religions of Rome. Volume I: A history*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Carter, J.B., 'The Cognomina of the Goddess "Fortuna"', in: *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 31 (1900), 60-68.
- Costich, Julia, 'Fortune in «Manon Lescaut»', in: *The French Review* 49.4 (1976), 522-527.
- Galpin, Stanley, Lamin, 'Fortune's Wheel in the «Roman de la Rose»', in: *PMLA* 24.2 (1909), 332-342.
- Huizinga, Johan, *Herfsttij der Middeleeuwen*. Haarlem: H.D. Tjeenk Willink & Zoon, 1949.
- Moormann, Eric, en Wilfried Uitterhoeve, *Van Alexandros tot Zenobia: thema's uit de klassieke geschiedenis*. Amsterdam: Uitgeverij Boom, 1999.
- Nelson, Alan, H., 'Mechanical Wheels of Fortune, 1100-1547', in: *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 43 (1980), 227-233.
- Patch, Howard, *The Goddess Fortuna in Mediaeval Literature*. London: Frank Cass & Co., 1967.
- Plutarchos, «De Fortuna Romanorum», in: *Loeb Classical Library edition IV* (1936), 319-377.
- Robinson, David, 'The Wheel of Fortune', in: *Classical Philology* 41.4 (1946), 207-216.
- Stuip R.E.V., en C. Vellekoop, *Koningen in kronieken*. Hilversum: Uitgeverij Verloren, 1998.
- Tilmans, C.P.H.M., Bunna Ebels-Hoving en Catrien Santing (eds.), *Genoechlicke ende lustige historiën. Laatmiddeleeuwse geschiedschrijving*. Hilversum: Uitgeverij Verloren, 1987.
- Te Winkel, J., *De ontwikkelingsgang der Nederlandsche letterkunde I: Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde van Middeleeuwen en Rederijkerstijd (1)*. Haarlem: De erven F. Bohn, 1922.
- Van Velthem, Lodewijk, «Voortzetting van den Spiegel Historiae», Vander Linden H., W. de Vreese, P. de Keyser & A. van Loey (eds). Brussel 1906-1938.